

MA'NAViyAT VA DAVLAT TILINI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI DEPARTAMENTI

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

respublika ikkinchi ilmiy-amaliy anjumani materiallari

N M I
S o A E R P
M Q y B D L
G T H M J o
R G J T

MA'NAVIYAT VA DAVLAT TILINI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI DEPARTAMENTI

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi respublika ikkinchi ilmiy-amaliy
anjumani materiallari

Toshkent – 2022

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar. // Respublika ikkinchi ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2022. – 248 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ikkinchi ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari, tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar tadqiqotchilar, magistrlar va talabalarga mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasi uchun mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, professor

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi

O.Jamoldinova, pedagogika fanlari doktori, professor

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori

M.Umirzoqova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

N.Ahmedova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

S.Ahmedov, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Mazkur to‘plam Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O‘zbek tilini rivojlantirish jamg‘armasi bilan hamkorlikda nashr qilindi.

SO‘ZBOSHI

Turkiy tillarning katta oilasiga mansub bo‘lgan o‘zbek tilining tarixi xalqimizning ko‘p asrlik kechmishi, uning orzu-intilishlari, dard-u armonlari, zafarlari va g‘alabalari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tarixga nazar tashlasak, ona tilimiz yuksak e‘tiborga erishgan, aksincha, tanazzul yoqasiga tushib qolgan davrlar bo‘lgan. Tilimizning eng gullagan davri sifatida ikkinchi Renessans davri – XV asrga to‘g‘ri keladi. Albatta, bunda ulug‘ bobokalonimiz Alisher Navoiyning xizmatlari beqiyos. Hazrat Navoiyni yodga olganimizda, albatta buyuk davlat arbobi Husayn Boyqaroning xizmatlarini ham e‘tirof etish lozim. Zero, arab va fors tillari rasmiy, hukmron til bo‘lib, Navoiy ta‘biri bilan aytganda, “turkiy til”ga e‘tibor berilmas, u kamsitilar edi. Ana shunday bir davrda Husayn Boyqaro maxsus farmon bilan o‘zbek tilini davlat tili darajasiga ko‘taradiki, bu juda katta siyosiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyatga molik edi.

Jadid bobolarimizdan Abdurauf Fitrat: “Navoiy davrida bir yuksaklikka chiqqan ona tilimiz Qo‘qon xoni Umarxon davrida bir yondi-yu, yana o‘chdi”, – deya alam bilan yozganida naqadar haq edi.

Tilga ta‘rif berilganda, “millat ruhi”, “millat pasporti” kabi tashbehlar qo‘llaniladi. Bu o‘xshatishlarda jon bor, albatta, chunki til bor ekan, o‘sha millat yashaydi, til yo‘qolsa, millat ham tanazzulga yuz tutadi. Bunga tarixdan ko‘p misollar keltirish mumkin. Shu sababli har bir davlat o‘z tilini himoya qilishga, uni rivojlantirishga, nufuzini tinimsiz oshirib borishga, xorijda targ‘ib qilishga harakat qiladi. Mamlakatimizda faoliyat ko‘rsatayotgan xorijiy elchixonalar qoshidagi til va madaniyat markazlari shunday vazifalarni amalga oshirmoqda.

Yangi O‘zbekiston, yangi Renessans poydevori barpo etilayotgan hozirgi davrda ona tilimizning davlat tili sifatidagi martabasi kundan kun ortib bormoqda. O‘zbek tili tom ma‘noda o‘z nufuzi va mavqeyiga ega bo‘lmoqda. So‘nggi uch yil ichida 20 ga yaqin normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi ham tilimizga bo‘lgan e‘tiborning yorqin namunasi deb aytish mumkin. Davlat tiliga bo‘lgan doimiy e‘tibor va g‘amxo‘rlik mamlakatimizda bundan buyon ham izchil davom ettiriladi. Chunki, necha asrlar osha ajdodlarimizdan bezavol o‘tib kelayotgan ona tilimizning ravnaqi va istiqboli haqida qayg‘urish bu millatning o‘zligini anglashi, uning ma‘naviy kamolotini yuksaltirish uchun kurash demakdir. Davlat tilining obro‘-e‘tibori – butun xalq, butun jamiyatning obro‘-e‘tiboridir.

Ma‘naviyat va davlat tilini rivojlantirish masalalari departamenti tomonidan shu qisqa vaqt ichida jiddiy ishlar amalga oshirildi. Jumladan, hozirgi kunga qadar respublika bo‘yicha o‘rnatilgan tashqi yozuvlarni (peshlavha, reklama, e‘lon va axborot matnlari) imlo xatolarsiz, davlat tili qoida va talablariga muvofiq yozilishini ta‘minlash bo‘yicha o‘tkazilgan monitoring natijasida 28 710 ta tashqi yozuvlarning 18 154 tasi xorijiy tilda, 10 556 tasi xato bilan yozilganligi aniqlandi. Hokimlarning ma‘naviyat va davlat tili masalalari bo‘yicha maslahatchilar tomonidan olib borilgan tushuntirish va targ‘ibot ishlari natijasida 21 145 ta (73,7 foizi) xususan, xorijiy tilda yozilgan 13 222 ta, xato bilan yozilgan 7 923 ta tashqi yozuvlarni o‘zgartirishga erishildi.

Shu bilan bir qatorda, O‘zbek tilini rivojlantirish jamg‘armasi tomonidan o‘zbek tilini rivojlantirish loyihalariga grantlar ajratildi. O‘zbek tilini o‘qitish bo‘yicha kitoblar, qo‘llanmalar, lug‘atlar chiqarishni moliyaviy qo‘llab-quvvatlagan holda 20 turdagi kitoblar chop etildi.

Shuningdek, 21-oktabr – O‘zbek tili bayrami kuni munosabati bilan tayyorlangan o‘zbek tilini ulug‘lovchi targ‘ibot bannerlari belgilangan tartibda Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarning markaziy ko‘chalardagi pannolar uchun mablag‘lar ajratildi.

O‘zbek tilining xalqaro mavqeyini mustahkamlash maqsadida davlat tilidagi materiallarni xorijda istiqomat qiluvchi vatandoshlarga va xorijiy mamlakatlardagi o‘zbek tilini o‘rgatish markazlariga yetkazishga ko‘maklashish yo‘nalishi uchun 56 ta diplomatik vakolatxona, 49 ta konsullik muassasalariga 267 ta 5 jildlik “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” to‘plami tarqatildi. “O‘zbek tili. Xorijliklar uchun” darsligi Qohira universitetiga, Latviyaning Vantaa shahridagi “Kytöpuiston koulu” va “Lehtikuusen koulu” o‘rta maktablariga, Finlandiyadagi o‘zbek vatandoshlari farzandlariga, Volgabo‘yi federal okrugidagi o‘zbek diasporal tashkilotlariga hamda Rossiya IIV xorijiy fuqarolarni vaqtinchalik saqlash Markazlariga berildi.

“Qadring baland bo‘lsin, ona tilim” Respublika tanlovi hamda oliy ta‘lim muassasalarida shoir va yozuvchilar hayoti hamda ijodini chuqur o‘rganishni samarali tashkil etish maqsadida joriy etilgan “Ilhom” mukofoti Respublika tanlovi, shuningdek, o‘zbek tilini rivojlantirishga qaratilgan eng yaxshi ilmiy-amaliy loyiha tanlovlarini o‘tkazishda hamda aholining yozma va og‘zaki savodxonligini oshirish, o‘zbek adabiy tili me‘yorlari, o‘zbek tilining tuzilishi bo‘yicha amaliy bilimlari, ko‘nikma va mahoratini tizimli asosda oshirib borishda jamg‘arma mablag‘lari ajratilib kelinmoqda.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti davlat tilini o‘qitish tizimini yanada takomillashtirish, uning ilm-fan tili sifatidagi nufuzini oshirish bo‘yicha tayanch oliy o‘quv yurti sifatida samarali faoliyat olib bormoqda. Xususan, “Amaliy filologiya”, “Kompyuter lingvistikasi” kabi yangi yo‘nalishlar ochilib, o‘zbek tilini sohalarda qo‘llanilishi, kompyuter tiliga aylantirish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Universitet huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazida 6 ta o‘quv kurslari yo‘nalishlari bo‘yicha dars mashg‘ulotlari yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, markaz va uning hududiy bo‘linmalarida davlat organlari va tashkilotlarining 10066 nafar, keng aholi qatlamining 281 nafar, o‘zga millat vakillarining 235 nafar, xorijlik fuqarolarning 66 nafar tinglovchilari ushbu kurslarni muvaffaqiyatli yakunladi. Fuqaroligi bo‘lmagan shaxslardan davlat tilini bilish darajasini aniqlash bo‘yicha imtihonlar tashkil qilinib, imtihondan muvaffaqiyatli o‘tgan 817 nafar shaxsga davlat namunasidagi sertifikat berildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Savdo, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish obyektlariga nom berishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2021-yil 16-martdagi 144-son qaroriga asosan Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tili asoslarini o‘qitish va malaka oshirish Markazi va uning hududiy bo‘linmalarida “Nomlash xizmati” tashkil qilindi. Murojaat qilgan tadbirkorlik subyektlariga firma, korxonalar, umumiy

ovqatlanish, savdo va xizmat ko'rsatish obyektlariga hamda mahsulotlariga davlat tilida nom yaratib berilmoqda.

Davlat tili qoida va me'yorlariga muvofiq keladigan, milliy qadriyatlarga mos hamda obyektlarga qo'yish tavsiya etiladigan nomlar zaxirasini onlayn rejimda shakllantirish hamda uni doimiy yangilab borish maqsadida 80 000 dan ortiq nomlar zaxirasi yaratildi. Markazning 13 ta filialida ham o'zi joylashgan hududning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda nomlar zaxirasi yaratilgan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida tadbirkorlik subyektlari, tilshunoslik va marketologiya sohalari, iqtisodiyot tarmoqlari uchun "Xizmat ko'rsatish obyektlari milliy nomlari interaktiv elektron platformasi" axborot tizimi ishlab chiqilgan. Axborot tizimining qisqartirilgan nomi "Milliy nomlar interaktiv elektron platformasi" deb belgilangan.

Markaz tomonidan jamiyatda savodxonlik darajasini oshirish, vazirlik, idoralar, mahalliy hokimiyatlar va keng xalq ommasi o'rtasida ommaviy diktantlarni tashkil etish maqsadida "TilBilig.uz" elektron platformasi yaratildi.

Shu bilan birga, o'zbek tilini zamon talablari asosida rivojlantirish, uning davlat tili sifatidagi o'rni va nufuzini yanada mustahkamlash borasida oldimizda juda katta va mas'uliyatli vazifalar turibdi.

Ta'limning barcha bosqichlarida davlat tili o'qitilishi hamda o'zbek tili va adabiyotini yanada rivojlantirish borasidagi ilmiy, ilmiy-amaliy izlanishlar ko'lamini kengaytirishimiz zarur.

Davlat tilining xalqaro miqyosdagi o'rni va nufuzini oshirish maqsadida xorijiy hamkorlik aloqalarini yanada rivojlantirishimiz zarur.

Hozirgi kunda mamlakatimizda yashayotgan turli millat vakillaridan va xorijiy davlatlardan o'zbek tilini o'rganishga katta qiziqish va istak bildirilayotganini e'tiborga olib, maxsus darslik, lug'at va qo'llanmalar, video va audiomateriallar, zamonaviy o'qitish uslublarini keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi globallashuv jarayonida chetdan so'z qabul qilish ko'lami va sur'ati ortib bormoqda. Shuni e'tiborga olgan holda Atamalar komissiyasi faoliyatini yanada jonlantirish choralari ko'rishimiz lozim.

O'zbek tiliga oid barcha ilmiy, nazariy va amaliy ma'lumotlarni o'zida jamlagan o'zbek tili milliy korpusini yaratish ishlarini tezlatirishimiz kerak.

O'zbek tilini Internet jahon axborot tarmog'ida ommalashtirish, unda munosib o'rin egallashini ta'minlash, dasturiy mahsulotlarning o'zbekcha ilovalarini yaratish bo'yicha olib borilayotgan ishlarni yanada jonlantirishimiz darkor.

Ma'rifatparvar bobomiz Alixonto'ra Sog'unuy quyidagi gaplari inkor qilib bo'lmas haqiqatdir: "Arabcha, forsiychalarni yozish-so'zlashgina emas, balki, bu ikki tilda kitob yozish, she'r aytish qobiliyati menda bo'lsa ham, o'z turkiy ona tilimni boshqa tillardan ortiqroq ko'rdim. Chunki, qaysi bir millatning ona tili o'z hojatini o'tayolmay, boshqa yot tillar oldida mag'lubiyatga uchrab tiz bukar ekan, unday millat ko'p uzoqlamay, insoniy tuyg'ularidan ajragan holda hayot daftari ustiga inqiroz qalami chekilishi shubhasizdir. Unday millatlar yolg'izgina Vatanlaridan emas, balki butun borlig'i bilan tarix yuzidan yo'qolishga majbur bo'ladi".

Ona tilimizni avaylab-asrash, unga hurmatda bo‘lish har bir vatandoshimizning fuqarolik burchi bo‘lishi kerak.

Hurmatli yurtboshimizning quyidagi so‘zlari har bir rahbarning kundalik shioriga aylanishi kerak: “Muxtasar aytganda, har birimiz davlat tiliga bo‘lgan e‘tiborni mustaqillikka bo‘lgan e‘tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz lozim.

Bu olijanob harakatni barchamiz o‘zimizdan, o‘z oilamiz va jamoamizdan boshlashimiz, ona tilimizga, urf-odat va qadriyatlarimizga hurmat, Vatanga mehrimizni amaliy faoliyatda namoyon etishimiz kerak”.

An’anaviy ravishda tashkil qilib kelinayotgan **“Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar”** mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani va ilmiy maqolalar to‘plamidan yuqorida keltirilgan tilimiz taraqqiyoti, nufuzi, mavqeyini rivojlantirishga qaratilgan masalalar tahlili, muammolar va uning amaliy yechimlariga qaratilgan ma’ruzalar, ilmiy maqolalar o‘rin olganligi bilan ahamiyatga molikdir.

**S.Shukurov, Vazirlar Mahkamasining
Ma’naviyat va davlat tilini rivojlantirish
masalalari departamenti mudiri**

o‘zini qurshab turgan olamdagi narsa va hodisalarni kuzatishdan boshlanadi. Chunki tafakkur faoliyati bilan hosil qilingan mohiyat o‘zining tabiiy asosidan oldin bo‘lishi mumkin emas... Biz faqat o‘zimizni qurshab turgan olamdagi narsalarni sezgi a‘zolarimiz orqali bilib olamiz. Forobiy ushlab, qo‘l tekkizish yo‘li bilan olingan bilimga quvvai lomisa, ko‘rish orqali olingan bilimga quvvai nigohiy atamalarini qo‘llaydi. Shu bilan birga, eshitish sezgisi orqali, nutq vositasida ham bilimga ega bo‘lish mumkinligini ta’kidlaydi. Bunday bilim quvvai notiqa sanaladi” [1:228-229]. Forobiyning tilshunoslik to‘g‘risidagi qarashlari inson sezgi a‘zolari orqali olamni kuzatish asosida hosil qilingan bilim va ko‘nikmalarning o‘rni muhimligini ko‘rsatadi. Qomusiy olimlar tomonidan e’tirof etilgan bilish bilan bog‘liq bu tizimga hid hamda ta’im sezgisini ham qo‘shish, bu sistemani olfaktor va boshqa vositalar bilan to‘ldirish tilning noverbal strukturasi tizimining mukammallashuviga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. III jildlik. I jild. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B. 32.
2. Ahmedov A., Rasulov X. Odam anatomiyasi: bolalar anatomiyasi asoslari bilan. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2013. – B. 571.
3. Мамцева В.В. Репрезентация ольфакторности в романтическом дискурсе: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2018. –С.13.
4. Трофимова Н.А., Осипова В.В. Ольфакторность как предмет исследования.
5. Зыховская.Н.Л. Ольфакторий русской прозы XX века: Автореф. дисс. ... док.филол.наук. – Екатеринбург, 2016. – С. 4.

MA’RIFATPARVAR HOJI MUINNING TILGA MUNOSABATI

Axmedova Shoira,
filologiya fanlari doktori, professor,
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya. Maqolada dramaturg, publitsist, tarjimon, jadidchilik harkatining faollaridan biri Hoji Muinning o‘zbek tilini rivojlantirish, mavqeini ko‘tarish yo‘lida yozilgan maqolalari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, ma’rifatparvar, dramaturg, maqola, publitsistika, til birligi, Vatan ozodligi.

XX asrning boshlarida Vatan ozodligi, millatimizning taraqqiyoti, ma’naviyati uchun kurashgan ma’rifatparvar ziyolilardan biri Hoji Muindir. U o‘zining butun umrini, faoliyatini xalqining ma’rifatli bo‘lishi uchun kurashga bag‘ishladi. She’rlar yozdi, dramatik asarlar yaratdi, hajviyalar, publitsistik maqolalar yozdi, tarjimonlik bilan shu’ullandi. Shu bilan birga o‘zbek tilining targ‘ibotchilaridan biri sifatida ham qator maqolalar yaratdi.

Bu davrning barcha ma’rifatparvarlari o‘zbek tili, uning ravnaqi masalasiga katta e’tibor qaratdilar, jadidlar otasi I.G‘aspinalining “Til birligi masalasi bizim hayotimizda hayot-mamot masalasidir va biz bu masalada bir qadam ham orqaga chekinmaymiz. Biz

uchun orqaga chekinmoqqa yo‘l yo‘q. Yashasin millat!...” deb yozgan ogohlikka chaqiruvchi so‘zlari barcha jadidlarni bee‘tibor qoldirmagan. Behbudiy, Fitrat, A.Zohiriy, A.Sa‘diy kabi ijodkorlar qatorida Hoji Muin ham o‘zbek tili masalasiga katta e‘tibor bilan qaraganini “Istiqlol qahramonlari” ruknida chop etilgan “Tanlangan asarlar”idan o‘rin olgan, tilimiz ravnaqiga bag‘ishlangan bir necha maqolalari yaqqol ko‘rsatadi.

Hoji Muinning “Til masalasi” deb nomlangan maqolasi “Mehnatkashlar tovushi” gazetasining 1918-yil, 16-iyul sonida chop etilgan va u quyidagi so‘zlar bilan boshlanadi: “Hozirda bizlar uchun eng muhim masalalardan biri, shubhasiz, til masalasidir. Biz Turkiston turklari ona tilimiz bo‘lg‘on turkiy til bilan birga yasharg‘a va turkiy tilimizni o‘z hayotimiz va o‘z huquqimiz bilan barobar muhofaza etarga tevimiz”[1, 80].

Ma‘rifatparvar olim “eski hukumat zamonida” rasmiy idoralar u yoqda tursin, o‘z maktablarimizda ona tilimizda o‘qish imkoni bo‘lmaganligi, bunga ruslashtirish siyosati sababchi bo‘lganligini afsus bilan qayd etadi. Hoji Muin turkiy tilimiz va adabiyotimizning takomili uchun kurashish, turkiy tilning Turkistonda rasmiy hukumat tili darajasiga chiqishi lozim deb hisoblaydi. Ba‘zi odamlarning musulmon tilining huquqini rus tili bilan barobarlashtirishga qaratilgan chiqishlarini qoralaydi, barchani, ayniqsa, “ish boshinda turg‘on ulug‘larimizg‘a, yoshlarimizg‘a va matbuotimizg‘a” zudlik bilan bu masalani hal qilish zarurligini uqtiradi, shu bilan birga musulmon idoralaridagi rasmiy qog‘ozlarning rus tilida yuborilayotganligini tilimiz haqidagi jinoyat deb hisoblaydi. Hoji Muinning bu maqolasi bugungi kunlarimizda tilimizning nufuzini oshirishga qaratilgan say‘ harakatlarimizga mos kelayotganligining o‘zi ma‘rifatparvar olimning kelajakni ko‘ra olganligini namoyon etadi.

Bir oy o‘tmasdan shu gazetaning 13-avgustdagi sonida uning “Til masalasi” deb nomlangan ikkinchi maqolasi chop etiladi. Maqola Hoji Muinning Turkiston jumhuriyatida turkiy tilni rasmiy davlat tili deb e‘lon qilishga qaror berilganini e‘tirof etish bilan boshlanadi. “Ulug‘ Turkiston” rafiqimizning yozg‘oniga ko‘ra...” Turkiston musulmonlari uchun davlat lisoni turkiy tili bo‘lur” deb qat‘iy qaror chiqarilg‘on...”. Bu xabar musulmonlarni shodlantirgani bilan bir qancha muammolarni keltirib chiqarganiga diqqat qaratadi. Muammolardan biri sifatida Hoji Muin mirzo va tarjimonlarning turkiy tilni bilmasliklarini ko‘rsatadi: ”Hozirgi mirzolarimiz bo‘lsalar, o‘zlari turk o‘g‘li turk bo‘lib turkiy tilning qoidalarini va yoki imloni bilmaydilar, bularning yozg‘on va yozaturg‘on narsalari umum va ko‘cha tilindan ozgina tafovutlidir” [1, 88]. Shu o‘rinda Hoji Muin bugungi kunda ham katta muammolardan biri hisoblangan muammoga diqqat qaratadi ya‘ni kotiblarning turkiy tilga ruscha so‘zlarni qo‘shib yozishlarini tanqid qiladi. Ziyoli va tarjimonlar esa rus tiliniyam, turkiy tilniyam yaxshi bilmaganlari sababli tarjimalari yaxshi chiqmasligini ham to‘g‘ri ko‘rsatadi. Olim mirzo va tarjimonlar muntazam maktablarda o‘qimagani uchun ularni ham ayblolmasligini, bunday maktablarning o‘zi Turkistonda ochilmaganligini aytar ekan, bu sohadagi kamchiliklarni sanab (turkiy tilning sarf va nahvig‘a oid biror qo‘llanma yo‘qligi, tilimizning hanuz ishlanmagan bir holga kelmaganligi, til bilaturg‘on mirzo va tarjimonlarning topilmasligi), uning oldini olish yo‘llarini ham ko‘rsatib beradi: “Turkiston o‘lkasidagi har bir shaharda hukumat hisobindin til kurslari ochilsun”. Bu kurslarning ikki sho‘badan iborat bo‘lib, birida mirzolar, mirzolikka havaskorlar, ikkinchisida tarjimonlar, tarjimonlikka havaskorlar o‘qitilishi zururligini ta‘kidlaydi. Shu bilan birga “turkcha va ruscha tillari va

tarjima etmak usullari”ni o‘rgatishga chaqiradiki, bu ham Hoji Muinning kelajakni ko‘ra biladigan zukko olim ekanligidan dalolat beradi.

Oradan uch yil o‘tib yozilgan “So‘z, qaror va ish” maqolasi bir oz tanqidiy ruhda ekanligi ko‘rinadi. Maorif, iqtisod, ziroat ishlaridagi kamchiliklarni ro‘y-rost tanqid qilari ekan, olim til masalasiga ham to‘xtaladi: “Turkistonda aksar aholi musulmon bo‘ldig‘i e‘tiborg‘a olinib, mundan uch yil burun turkcha til rasmiy davlat tili deb e‘lon etilsa-da, buni amalga kiritgizmak uchun hanuz jiddiy tadbir ko‘rolmadik. Balki bu “eski hammom – eski tos” mazmunicha ko‘p mahkama va idoralarda hanuz rus tili hukm farmoyishdadir”. *(Bu so‘zlar 10 yil oldingi tilimizga munosabatni ko‘rsatganday nazarimda)*. Hoji Muin tarjimonlar, mirzolari tayyorlash ishlari ham qolib ketgani, qaror va buyruqlardan ham yaxshiroq natija chiqmaganligidan afsuslanadi.

Hoji Muin keyingi faoliyatida ham tili miz ravnaqi masalalariga e‘tibor qaratib keldi. Uning”Vaqtsiz mubohasa (Til birlashtirish to‘g‘risida) maqolasi o‘sha paytda ancha vaqt davom etgan til birlashtirish haqidagi bahs masalasiga bag‘ishlangan. ”Zarafshon” gazetasida bu bahsni boshlagan ba’zi “o‘rtoq”larning faoliyatiga baho berar ekan, hozirda undan ham muhim bo‘lgan “maorif va xalqni oqartirish” masalasiga diqqat qaratish kerak deb hisoblaydi. “Modomiki, bir xalq ichida maorif tarqatish xalqning o‘z ona tili bilan bo‘ladur, biz ham xalqimizni oqartirish uchun o‘zbek tiliga ahamiyat bersak lozimdur. Ya’ni o‘zbekcha tilni o‘zbeklar anglarliq bir holg‘a qo‘yishimiz kerakdir. Bu ish esa tabiiy til birlashtirishga xilof bir hol bo‘lib qoladir”[1, 103]. Ko‘rinadiki, Hoji Muin umumturklar uchun mushtarak adabiy bir til masalasiga qarshi, shu bilan birga uni “vaqtsiz, foydasiz” ish deb hisoblaydi. Fikrini aniq misollar bilan isbotlashga harakat qiladi. Masalan, til birlashtirishga kirishgan I.G‘aspirali, Turkistonda esa Behbudiyning faoliyati haqida fikr yuritib, ularning harakati muvaffaqiyatsiz chiqqanini ko‘rsatib beradi. Bu masalaga o‘zining qarshi emasligini ham bildiradi. “Menga qolsa, til birlashtirishdan ko‘ra hozirda o‘z tilimiz bo‘lg‘on o‘zbekchani xalqimizga qulayroq tushuntira olurliq darajada soddalashtirish lozimdir. O‘zbekcha sarf-nahv va nazariyoti adabiyalar tuzish, tugal lug‘at kitoblari yozib, bostirish zarurdir”. Zaki Validiyning til haqidagi “Turk-totor tillarining yozilishi” deb nomlangan maqolasidan misollar keltirib, o‘zining mulohazalari to‘g‘riligini asoslaydi.

O‘z davrining qalbi uyg‘oq muallimi, publitsisti, tarjimon, dramaturg Hoji Muin garchi tilshunos bo‘lmasa-da, maorif, tilning yuksakligi uchun kurashgan jadidlardan biri sifatida adabiyotimiz, tilimiz tarixida qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ҳожи Муин. Тил масаласи. Танланган асарлар. Тошкент: Маънавият, 2005. – Б. 80.

MUNDARIJA

SO‘ZBOSHI S.Shukurov	4
--------------------------------	----------

1-SHO‘BA. O‘ZBEK TILSHUNOSLIGINING NAZARIY MASALALARI

OILAVIY NUTQIY ETIKET TADQIQINING DOLZARB MASALALARI Muminov Sidiqjon	8
OLFAKTOR PARADIGMA VA GNOSEOLOGIK STRUKTURA Xakimov Muhammadxon, Burxanova Mashxuraxon	14
MA‘RIFATPARVAR HOJI MUINNING TILGA MUNOSABATI Axmedova Shoir	17
Tuya LMGi asosida shakllangan maqollarning lingvokulturologik tadqiqi (“Tuya manzil ko‘zlar, eshak oyog‘ini ostini” maqoli asosida) Jo‘rayeva Bibish, Jumayeva Marjona	20
TAQLID SO‘ZLARDA OLAMNING LISONIY MANZARASINING AKS ETISHI Saparniyazova Muyassar, Süveyda Şahin	22
SO‘ROQ GAPLAR DIALOGIZATSIYA VOSITASI SIFATIDA Rahmatov Mardon	24
“QO‘CHQOR” VA “QO‘ZI” ZONIMLARI ASOSIDA SHAKLLANGAN MAQOLLARNING SEMANTIK TAHLILI Jo‘rayeva Bibish, Sharipova Maftuna	29
TIBBIY DISKURSDA OHANG VA SUKUT Yuldasheva Dilorom	33
“OLTUN YORUG‘” LEKSIKASINING LINGVOESTETIK XUSUSIYATLARI Kilichov Nazarbay	38
O‘ZBEK TILIDA TEOMORFIK METAFORALAR VA ULARNING BADIY MATNDAGI O‘RNI Ibragimov Xayrulla	44
T.QAYÍPBERGENOV TÍN «QARAQALPAQ DÁSTANÍ» TRILOGIYASÍNDAGÍ UNAMSÍZ SEZIMDI BILDIRETUĞIN FEYIL FRAZEOLOGIZMLER Tañirbergenov Jenisbay	49
“BOBURNOMA”DAGI IZOFIY BIRIKMALARNING ASLIYAT BILAN MUTANOSIBLIGI Amonov Muxtorjon	53

MILLIY KIYIM-KECHAK NOMLARINING FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA QO‘LLANILISHI Jumayeva Zubayda	58
ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA QO‘LLANILGAN IBORALARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI Babadjanov Mansurbek, Sadullayeva Shaxida	61
PARANTEZ BIRLIKLARNING SEMANTIK-STILISTIK, FUNKSIONAL GRAMMATIK XUSUSIYATLARI (Erkin A‘zam qissalari asosida) Babadjanov Mansurbek, Fayzulloyev Farrux	65
HAYVONLAR BILAN BOG‘LIQ O‘XSHATISHLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI (“Alpomish” dostoni misolida) Ashurov Dilmurod	68
BO‘YIN ISHTIROKIDAGI PARALINGVIZM VA FRAZEOLOGIZMLAR Barotova Muhiba, Jo‘rayeva Bibish	71
FEMINISTLIK ÓZINE TÁNLIKTI ANLATÍVSHÍ LINGVISTIKALÍQ QURALLAR Rzamuratova Zlixa	74
IKKI VA UNDAN ORTIQ A‘ZO NOMLARI ASOSIDAGI PARALINGVIZMLAR TAHLILI Barotova Muhiba	76
TIL BIRLIKLARINING LINGVOPOETIK TAHLILIGA DOIR To‘ychiyev Abdurashid	80
DOSTONLAR MATNIDAGI SODDA VA MURAKKAB METAFORALARNING LISONIY TABIATI Xamdamova Xanifaxon	86
O‘ZBEK TILIDA KUCHAYTIRISH MA‘NOSINING IFODALANISHI Rahmatova Hulkar	89
TOG‘AY MUROD ASARLARIDA TEONIM KOMPONENTLI METAFORALARNING KOGNITIV TADQIQI Xolnazarov Umid	94
Tuya LMGi asosida shakllangan maqollarning lingvokulturologik tadqiqi (“Tuya” hamda “Igna” detallari qatnashgan maqollar asosida) Gadoyeva Qunduz, Jumayeva Marjona	99
O‘XSHATISHLAR VA MILLIY-MADANIY KONNOTATSIYA (TOHIR MALIKNING “SHAYTANAT” QISSASI MISOLIDA) Turakulova Umidaxon	103
JAHON TILSHUNOSLIGIDA BOLALAR NUTQINING O‘RGANILISHI Yarashova Nasiba	108